

Janusz Grabowski

Imago Poloniae - przywileje królewskie, dyplomy cesarskie i bulle papieskie ze zbiorów dra Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 5, 385-391

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Grabowski

IMAGO POLONIAE – PRZYWILEJE KRÓLEWSKIE, DYPLOMY CESARSKIE I BULLE PAPIESKIE ZE ZBIORÓW DRA TOMASZA NIEWODNICZAŃSKIEGO W BITBURGU

Kolekcja dra Tomasza Niewodniczańskiego¹ w Bitburgu należy do jednych z największych i najcenniejszych prywatnych zbiorów poloników znajdujących się poza krajem². Choć kartografia³ stanowi najważniejszą część kolekcji to jednak

¹ T. Niewodniczański (ur. w Wilnie, 1933) ukończył Liceum im. B. Nowodworskiego w Krakowie, studiował fizykę na Uniwersytecie Jagiellońskim gdzie uzyskał magisterium z dziedziny fizyki doświadczalnej w 1955. Doktoryzował się w zakresie fizyki jądrowej w 1963 w Instytucie Fizyki Politechniki Federalnej w Zurychu. Po powrocie do Polski pracował w Instytucie Badań Jądrowych w Świerku pod Warszawą. W 1970 emigrował do Niemiec, gdzie pracował w Instytucie Badań nad Ciężkimi Jonami w Heidelbergu, następnie w Darmstadt. W 1973 podjął pracę w browarze Bitburger Brauerei Th. Simon (w Bitburgu, Niemcy), obejmując po roku stanowisko członka zarządu. W 1991 Uniwersytet w Trewirze przyznał mu za zasługi w dziedzinie kultury tytuł doktora honoris causa tej uczelni; w 1993 otrzymał Federalny Krzyż Zasługi na wstędze; w 1995 otrzymał dyplom Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP za wybitne zasługi dla kultury polskiej w świecie; w 1998 został odznaczony Komandorią Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej; w 1999 został mianowany przez Wyższą Szkołę Politechniczną w Karlsruhe honorowym senatorem tej uczelni.

² Na temat zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego zob. m.in.: *Julian Tuwim. Z wierszy ocalałych*, oprac. T. Januszewski; *Mickiewicziana w zbiorach Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, t. 1-2, oprac. M. Danielewicz Zielińska, T. Niewodniczański, red. J. Odrowąż-Pieniążek, Warszawa 1989-1993; *Kolekcja Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu, Katalog wystawy w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, oprac. J. Grabowski, T. Niewodniczański, Warszawa 1996; J. G r a b o w s k i, *Kolekcja Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, Archeion, t. 97, 1997, s. 99-109; *Julian Tuwim, Utwory nieznanne. Ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, Łódź 1999; *Imago Poloniae. Dawna Rzeczpospolita na mapach, dokumentach i starodrukach w zbiorach Tomasza Niewodniczańskiego*, t. 1-2 Warszawa 2002 – *Imago Poloniae. Das Polish-Litauische Reich in Karten, Dokumenten und alten Drucken in der Sammlung von Tomasz Niewodniczański*, B. 1-2 Warschau 2002.

³ Zbiory kartograficzne dotyczące Polski zostały omówione w *Imago Poloniae*, t. 2, poświęconym kartografii, natomiast całościowo opracowany kartograficznej kolekcji znajdzie się w przygotowywanym do druku *Katalogu drukowanych map Rzeczypospolitej Obojga Narodów do 1795 roku*, red. T. Niewodniczański, współautorzy: P. Gałęzowski, K. Kozica; Warto w tym miejscu wspomnieć, że najcenniejsze mapy i atlasy ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego są wydawane w Niemczech w monumentalnej serii pt. *Cartografica Rarissima*, w ramach której najwybitniejsi fachowcy z dziedziny kartografii (m.in.: G. Schildler, P.

nie tylko ona świadczy o jej bogactwie. Niewodniczański, równoległe do zbiorów kartograficznych, gromadzi od wielu lat cenne archiwalia m. in. dokumenty pergaminowe i papierowe polskich i obcych władców, autografy, korespondencje i fotografie wybitnych osobistości życia politycznego oraz pisarzy, poetów, malarzy i muzyków; znajdują się tu również rozkazy i plany operacji wojskowych oraz starodruki, pisma ulotne i bilety skarbowe. Ze względu na różnorodność oraz bogactwo kolekcji z Bitburga postanowiłem omówić w tym miejscu tylko archiwalia dotyczące historii Polski do końca XVIII w.

Niezwykle cenną częścią zbioru są dokumenty pergaminowe w liczbie ok. 400 pozycji, pochodzące głównie z archiwum łańcuckiego Potockich, wywiezionego na Zachód w 1944 przez Alfreda Potockiego, ostatniego ordynata łańcuckiego. Dyplomy te zakupił Niewodniczański na aukcji w Londynie w 1983. Jest to niezwykle cenna i wartościowa kolekcja, najstarsze dokumenty pochodzą z XIV w. W tym miejscu należy wspomnieć, że Archiwum Łańcuckie jest rozproszone, gdyż znaczna jego część znajduje się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁴ oraz w USA na Uniwersytecie Utah, który zakupił te zbiory od rodziny Potockich, po śmierci ostatniego ordynata. Potoccy odziedziczyli te wspaniałe zbiory, po Lubomirskich w XVII w., Julia jedna z czterech córek Stanisława Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego, wyszła za Jana Potockiego, słynnego podróżnika i literata. Synowie Julii i Jana Potockich dali początek krzeszowickiej i łańcuckiej linii tego rodu. Ostatni ordynat łańcucki Alfred Potocki wywiózł do Austrii, następnie do Francji i Szwajcarii najcenniejsze części wyposażenia zamkowego w Łańcucie oraz fragment archiwum, w tym najstarsze dyplomy pergaminowe i dokumenty papierowe⁵. Po jego śmierci w 1958 i jego żony Izy z Jodko Narkiewiczów w 1971, ich spadkobiercy sprzedali część archiwum Potockich z Łańcuta. W 1983 najstarsze archiwalia z tego zbioru zakupił Tomasz Niewodniczański. W nabytej kolekcji znajdują się m. in. dokumenty z archiwów Pileckich, Kmitów, Barzych, Stadnickich (m.in. Stanisława Stadnickiego kasztelana przemyskiego zwanego „diabłem łańcuckim”) oraz Lubomirskich. Przechowywanych jest tam również kilkanaście falsyfikatów, które miały udowodnić starożytność rodu Lubomirskich, m.in. dyplom Stefana wojewody krakowskiego z 1146 oraz dokument Leszka Białego z 1206. Spośród dokumentów łańcuckich na szczególną uwagę zasługują dyplomy pergaminowe z archiwum Piotra Kmity, wojewody krakowskiego i marszałka wielkiego koronnego, najwybitniejszego przedstawiciela tego rodu. Znajdują się tam m. in. dokumenty nominacyjne króla Zygmunta I Starego dla Piotra Kmity na urząd marszałka nadwornego z 28 II 1518, na kasztelanie sandomierską z 3 III 1532, na

H. Meurer, M. F. Floris) opracowują unikalne eksponaty z kolekcji w Bitburgu.

⁴ *Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie*, oprac. zbiorowe pod red. T. Zielińskiej, Warszawa 1992, s. 203-304.

⁵ Ostatni ordynat obawiał się prawdopodobnie spustoszenia pałacu i archiwum w Łańcucie przez wojska sowieckie, gdyż w latach 1939-41 w wyniku rabunkowej polityki okupacyjnych wojsk sowieckich kompletnej dewastacji uległy dobra wołyńskie Potockich; wcześniej dobra tej rodziny zostały ograbione przez bolszewików po I wojnie światowej.

urząd wojewody sandomierskiego z 15 III 1536 i województwo krakowskiego z 6 IV 1537, a także dyplom Zygmunta I z 24 III 1539, w którym król akceptuje rozliczenie Piotra Kmity, wojewody krakowskiego i marszałka wielkiego koronnego, z dochodów ze starostwa spiskiego i dóbr Rytro. Warto także zwrócić uwagę na inne dokumenty pochodzące z archiwum Kmitów, m. in. na dyplom Kazimierza Wielkiego z 12 V 1364, (opatrzone pieczęcią majestatyczną króla) w którym potwierdza podział dóbr Wiśnicz Wielki i Mały, Łomna, Kobyle i połowę Damianic między Kmitą ojcem a synem Janem. Interesujące jest to, że dokument został wystawiony w dniu powołania Akademii Krakowskiej. Z XIV w. pochodzą również inne dokumenty m. in. księcia Władysława Opolczyka z 12 XI 1376, w którym nadaje Jaškowi Kmicie z Wiśnicza gród i miasto Busk wraz z całą okolicą w ziemi lwowskiej oraz dyplom Ludwika Andegaweńskiego z 30 IX 1377 dla bana bułgarskie Benedykta.

Jeżeli idzie o inne dyplomy dla możnego rodu Kmitów to warto wymienić dokument nominacyjny Kazimierza Jagiellończyka z 2 X 1486 dla Andrzeja Kmity na urząd wojskiego ziemskiego krakowskiego, nominację Zygmunta I z 6 IV 1537 dla Stanisława Kmity na urząd wojewody bełskiego, jak również dyplomy prywatne, wystawione przez przedstawicieli tego rodu. Jednym z najbardziej interesujących takich dokumentów jest testament Piotra Kmity, syna Jana kasztelana lwowskiego, który osiągnął wysokie godności w Rzeczypospolitej, zostając marszałkiem wielkim koronnym, potem wojewodą sandomierskim i na koniec wojewodą krakowskim. Przed swoją śmiercią Piotr Kmita 4 IV 1505 w obecności notariusza publicznego Andrzeja z Dynowa oraz świadków podyktował swoją ostatnią wolę dokonując podziału dóbr między swego brata Stanisława i swoich bratanków.

W kolekcji zgromadzonej w Bitburgu znajdują się dokumenty pergaminowe i papierowe wszystkich królów polskich od XIV do XVIII w. tj. od Kazimierza Wielkiego do Stanisława Augusta Poniatowskiego; przechowywane są również dokumenty z podpisem ostatniego króla Polski, cara Mikołaja I. Wśród najstarszych dokumentów na szczególną uwagę zasługują dyplom królowej Jadwigi Andegaweńskiej z 6 III 1387 r. wystawiony we Lwowie, w którym nadaje Jaškowi ze Sprowy trze wsie Żurawica i czwartą Monaster przyległą do Wielkiej Żurawicy w powiecie przemyskim w ziemi ruskiej. Należy zwrócić uwagę, że oryginał tego dokumentu nie był znany polskim badaczom, gdyż Irena i Stanisław Kurasiowie wydali go na podstawie XVII wiecznej kopii ze zbioru Aleksandra Czołowskiego⁶. Z zachowanych 74 dokumentów królowej Jadwigi do dziś znamy tylko 28 w postaci oryginałów. Dyplom królowej Jadwigi zachował się w dobrym stanie, chociaż pismo jest miejscami wyblakłe i słabo czytelne. Interesująca jest zwłaszcza pieczęć mniejsza królowej Jadwigi wyciśnięta w czerwonym wosku, zawieszona na sznurach czerwono-różowych. Egzemplarz tej pieczęci jest niezwykle rzadkością, gdyż w polskich zbiorach znany jest tylko luźny odcisk tej pieczęci, który ponad 100 lat temu odrysował Tadeusz Żebrawski⁷. W tym miejscu warto odnotować kolejny inte-

⁶ *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś i I. Sułowska-Kuraś, cz. 4, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, nr 1074.

⁷ Pieczęć ta wisiała na pasku pergaminowym przy dyplomie królowej Jadwigi z 1398,

resujący dokument wystawiony przez Władysława Jagiełłę z 5 IV 1399, w którym król polski potwierdza transakcje Dymitra Goraja, marszałka Królestwa na rzecz biskupa poznańskiego Mikołaja z Kurowa. Dyplom ten był nie znany polskim historykom, gdyż Antoni Gąsiorowski nie uwzględnił go w swojej pracy na temat itinerarium króla Władysława Jagiełły, w której zestawiał wszystkie dotychczas znane dokumenty tego władcy⁸. Na uwagę zasługuje jeszcze jeden dyplom tego władcy z 24 VIII 1429, w którym na prośbę Barbary, wdowy po Zawiszy Czarnym, transkrybuje dokument cesarza Zygmunta Luksemburskiego z 5 VI 1429. Wspomniany dyplom zachował się w bardzo dobrym stanie, dukt wyraźny, czytelny, piękny inicjał i inwokacja spisana pismem kratowym; przy dyplomie dobrze zachowana pieczęć majestatyczna króla Władysława Jagiełły.

Z dokumentów nominacyjnym (poza już wspomnianymi na rzecz Kmitów) w kolekcji Niewodniczańskiego znajdują się także inne nominacje wystawione przez królów polskich m.in. Zygmunta Augusta z 4 XII 1570 dla Stanisława Barzego, wojewody krakowskiego na godność starosty generalnego krakowskiego; Henryka Walezego z 2 II 1574 dla Mikołaja Radziwiłła na urząd wielkiego łowczego litewskiego oraz Augusta II Sasa z 25 IX 1696, dla Stanisława Denhoffa na urząd wielkiego łowczego litewskiego.

Nie sposób wymienić wszystkich interesujących dokumentów przechowywanych w Bitburgu, ale zwracam jeszcze uwagę m. in. na dyplom Henryka Walezego elekta króla polskiego, wystawiony w Paryżu 20 IX 1573, w którym zawiadamia landgrafa heskiego Ludwika o planowanym przejeździe przez jego terytorium do Polski; oraz na dokumenty Zygmunta III Wazy z 18 IV 1589 potwierdzający przywileje dla miasta Wschowy i Jana Kazimierza z 1659 dla Andrzeja Potockiego, starosty halickiego. Ten ostatni dyplom ma w lewym rogu ozdobną literę S na zielonym polu (rozpoczynającą promulgację dokumentu) oraz pięknie wymalowaną (złoto-zielonymi literami) tytulaturę wystawcy *Joannes Casimirus dei gracia rex Poloniae*. Warto jeszcze zwrócić uwagę na dwa dyplomy pergaminowe Jana III Sobieskiego z 1676 i 1678 ozdobione orłem w winiecie z liści. Z pośród XVIII wiecznych dokumentów pergaminowych pięknie jest zdobiony dyplom (w formie poszytu) Augusta Wettina, który potwierdził w 1752 przywileje cechu piwowarów Starej Warszawy. Warto zwrócić uwagę na orła w koronie na czerwonym polu, na którego piersiach wymalowano herb Wettinów, u dołu herb Warszawy – Syrenka; na kolejnej karcie tego dokumentu ozdobna tytulatura oraz inicjał S z barwną sceną przedstawiającą warzenie piwa.

Z dokumentów pergaminowych ostatniego króla Polski interesujący jest dyplom z 14 VI 1765, w którym Stanisław August potwierdza wszystkie przywileje nadane Żydom krakowskim przez jego poprzedników od Kazimierza Wielkiego po Augusta III.

Zbiory Bitburgskie zawierają także kolekcje dokumentów i listów wystawionych przez polskie królowe. Przechowywany jest tam m.in. list Bony Sforzy z 1550 do

który do dzisiaj się nie zachował, zob. I. Sułkowska-Kurasiova, *Dokumenty królewskie i ich funkcje w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370-1444*, Warszawa 1977, s. 44.

⁸ A. Gąsiorowski, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434*, Warszawa 1972.

Camilo Lampugnano, jej zaufanego informatora w Mediolanie; Anny Jagiellonki z 1587 do papieża Sykstusa V z zapewnieniem, że dopilnuje, żeby przyszły wybrany król polski był władcą katolickim; Konstancji, żony Zygmunta III z 1627 do jej brata cesarza Ferdynanda II, w sprawie Ludwika hr. Palatynatu i króla Bawarii przybyłego do Polski i szukającego u niej opieki i wstawiennictwa; Cecylii Renaty, żony Władysława IV z 1643 do kardynała Marcello Santa Croce; Ludwiki Marii z 1658 do papieża Aleksandra VII; Eleonory (żony Michała Korybuta) z 1674 do kardynała Palalvicino, Marii Józefy (żony Augusta III), oraz dokumenty i listy Marii Kazimiery Sobieskiej. Jeżeli idzie o dokumenty królowej Marysieńki, to na szczególną uwagę zasługuje pięknie zdobiony dyplom pergaminowy wystawiony w 1702 (już po śmierci Jan Sobieskiego) w Rzymie, dla architekta włoskiego Tomassa Mattei. W zbiorach znajdują się również dokumenty finansowe z podpisem Krystyny Ebergardyny, żony Augusta II Wettina oraz jego faworyty hrabiny Cosel, właścicielki Anny Konstancji von Brockdorff.

Spora część kolekcji Niewodniczańskiego tworzą również dokumenty i listy wystawione przez władców obcych. Na uwagę zasługuje tu dyplom cesarza rzymskiego narodu niemieckiego Karola V Habsburga z 1523, w którym nadaje Piotrowi Kmicie z Wiśnicza marszałkowi nadwornemu, staroście spiskiemu oraz jego potomstwu, tytuł hrabiego na Wiśniczu. Pod tekstem podpis cesarza, którego imię w intyulacji dokumentu zostało wypisane złotymi literami. W dobrym stanie zachowała się również pieczęć cesarska wyciśnięta w misie woskowej, zawieszona na złoto-czarnym sznurze.

Jeżeli idzie o dokumenty papieskie to warto wymienić bulle papieża Pawła III z 1538, na mocy której deleguje dwóch członków kapituły katedralnej krakowskiej do rozsądzenia sporu między Piotrem Kmitą a klasztorem Benedyktynów w Staniątkach; brewe papieża Urbana VIII, nawiązujące do tryumfalnego pobytu w 1625 w Rzymie królewicza Władysława Zygmunta (późniejszego króla Władysława IV); przy wspomnianym dokumencie widnieje podpis sekretarza papieskiego Giovanni Ciampoli, poety włoskiego, który zapisał swoje rękopisy Władysławowi IV. Kolejna bulla papieska pochodzi z 1752, w której papież Benedykt XIV udziela dyspensy na zawarcie małżeństwa Stanisława Lubomirskiego i Elżbiety Czartoryskiej, ze względu na ich drugi i trzeci stopień pokrewieństwa.

Interesująca jest również korespondencja władców obcych, m. in. list króla szwedzkiego Gustawa Adolfa z 1625 z wiadomością o wymarszu wojsk z Uplandii na wojnę z Polską; listy królów angielskich: Karola I Stuarta z 1641 do senatorów Królestwa Polskiego z poparciem dla Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna; Karola II Stuarta z 1676 z gratulacjami dla Jana III Sobieskiego z okazji koronacji. Ponadto należy wymienić list władców rosyjskich: Piotra I z 1721 do Adama Mikołaja Sieniawskiego, kasztelana krakowskiego, w sprawie projektu małżeństwa Jana Sapiehy z córką Aleksandra Mienszykowa, feldmarszałka rosyjskiego; Katarzyny II, m.in. jej interesujący list do Stanisława Poniatowskiego, stolnika litewskiego (późniejszego króla Polski), w którym przyrzeka że uczyni wszystko by poprzeć go w staraniach o tron w Polsce; prosi Stanisława, żeby jej zaufał i zapewnia o swojej przyjaźni do niego; Pawła I; Aleksandra I Pawłowicza (m. in. ciekawy list do swojej

babki Katarzyny II podpisany: bardzo uniżony, bardzo oddany, poddany i wnuk Aleksander) oraz Mikołaja I.

W kolekcji Tomasza Niewodniczańskiego (obok archiwum łańcuckiego) ważną jej część stanowi zbiór Radziwiłłowski liczący 400 pozycji. Został on zakupiony na aukcji w 1985. Znajduję się w nim m.in. odręczny list królowej Polski Barbary Radziwiłłówny z 1550 do jej małoletnich bratanków Mikołaja i Krzysztofa Radziwiłłów (synów Mikołaja Rudego); list carycy Anny Iwanówny z 1736 do Mikołaja Faustyna Radziwiłła wojewody nowogrodzkiego, a także nie znany polskim badaczom rękopiśmienny dziennik Hieronima Floriana Radziwiłła, pod czaszego litewskiego, „jednego z największych okrutników w Rzeczypospolitej”, pisany przez niego w 1746 r. W zbiorze Radziwiłłowskim zachowała się również księga pamiątkowa z nazwiskami i autografami gości odwiedzających w Antoninie pałacyk myśliwski Antoniego Henryka Radziwiłła, namiestnika księstwa poznańskiego, m. in. z podpisami Fryderyka Chopina i jego rodziny.

Na szczególną uwagę zasługują przechowywane w Bitburgu dokumenty nobilitacyjne królów polskich m.in.: Zygmunta I z 1529 dla Mikołaja Goydomowicza⁹; Zygmunta Augusta z 1550 dla doktora medycyny Bonawenturo Gardaniego¹⁰; Stanisława Augusta z 1791 dla Jana Dawida Heislera¹¹ oraz dyplom tego władcy z 1773 nadający tytuł barona dla Trevora Corry, angielskiego konsula w Gdańsku. Wspomniane dokumenty są w formie karty pergaminowej lub poszytu oprawionego w skórę bądź aksamit, mają piękne wymalowane herby, a przy większości z nich zachowały się pieczęcie królewskie.

Wielkość i różnorodność prezentowanej kolekcji nie pozwala na wymienienie wszystkich godnych tego obiektów z okresu od połowy XIV w. do końca istnienia I Rzeczypospolitej. Warto jednak wspomnieć jeszcze m. in. o dyplomie Janusza II księcia Mazowieckiego z 1473 z pięknie zachowaną pieczęcią pieszą, oraz o odręcznych listach polskich królów: Augusta III z 1760 do jego zięcia Karola króla Neapolu i z 1763 do syna Franciszka Ksawerego; Stanisława Leszczyńskiego do Ludwika ks. Bourbon-Condé, wnioskodawcy małżeństwa Ludwika XV z jego córką Marią i Stanisława Augusta. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w kolekcji Niewodniczańskiego znajdują się również listy Woltera, Fryderyka Wielkiego a także Kazimierza Pułaskiego z okresu Konfederacji Barskiej.

Nie można pominąć przy omawianiu kolekcji także bardzo interesujących rękopiśmiennych diariuszy m. in. diariusza z podróży po Europie Zachodniej w latach 1682-88, jaką odbyli Jan i Aleksander Jabłonowscy, synowie Jana Stanisława hetmana wielkiego koronnego oraz diariusza z lat 1755-1756, pochodzącego z podróży odbytej do Konstantynopola przez Michała Jerzego Mniszcha, towarzyszącego ojcu

⁹ *Nobilitacja Mikołaja Goydomowicza*, [w:] *Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej 1434-1794*, oprac. J. Michta, Kielce 1997, zeszyt 25.

¹⁰ *Nobilitacja Bonawentury Gardaniego*, [w:] *Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej*, oprac. J. Michta, Kielce 1997, zeszyt 26.

¹¹ *Nobilitacja Jana Dawida Heislera*, [w:] *Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej*, oprac. J. Michta, Kielce 1997, zeszyt 30.

Janowi Karolowi, łowczemu koronnemu, w poselstwie do Turcji wraz z krótką historią Porty, wykazem panowania władców tureckich i ilustracjami. Podobnie należy wymienić piękny adres pochwalny skierowany przez scholarów narodowości polskiej do Francesca Monariego profesora prawa rzymskiego i kanonicznego uniwersytetu w Bolonii na którym, złożyli podpisy m.in. Wincenty Gosiewski, późniejszy hetman polny litewski i Krzysztof Pac, późniejszy kanclerz wielki litewski. Ten wspaniały zabytek, nazwany *Epistula Gratulatoria* został wydany jako druk bibliofilski w 1992 przez profesorów Ryszarda Ergetowskiego i Karolinę Targosz.¹²

Niezwykle cenną część kolekcji tworzą również archiwalia z końca XVIII w. dotyczące Powstania Kościuszkowego i Legionów Polskich we Włoszech. Z dokumentów dotyczące Powstania Kościuszkowskiego należy wymienić: rozkazy i patenty wypełnione własnoręcznie przez wybitnych dowódców Insurekcji: m. in. gen Filipa Haumana, gen Józefa Zajączka, naczelnika Tadeusza Kościuszki, a także m. in. bardzo interesujący list księdza Hugona Kołłataja do Kościuszki z 13 VII 1794, relacjonujący jego rozmowę z gen Jakubem Jasińskim; rękopiśmienne plany przedstawiające miejsca obozowania wojsk polskich oraz bilety skarbowe i druki ulotne. Dokumenty Legionów Polskich we Włoszech zawierają natomiast m.in. nominacje rządu Republiki Cisalpińskiej z 1796 dla gen. Karola Kniaziewiczza na dowódcę I Legionu Polskiego oraz pisma polskich generałów; Jana Henryka Dąbrowskiego (20 V 1797) do gen Marcina Vignola, ministra wojny w Republice Cisalpińskiej, i Józefa Wielhorskiego (20 IV 1798) do gen. Foissac-Toura, komendanta twierdzy w Mantui.

Przedstawiona tu ogólna prezentacja zbiorów z Bitburga z okresu XIV-XVIII w. jest kolejną próbą ich zarekomendowania polskim archiwistom i historykom oraz wyrazem wielkiego uznania dla kolekcjonerskiej pasji Tomasza Niewodniczańskiego, któremu nauka polska już tak wiele zawdzięcza.

¹² „*Epistula Gratulatoria*” studentów polskich z 1637/38 roku do Francesca Monari, profesora praw obojga w Uniwersytecie Bolońskim, wstęp R. Ergetowski; biogramy K. Targosz, Bitburg 1992.